

КРЕАТИВЛИК ФЕНОМЕНИНИНГ БИОЛОГИК ВА КОГНИТИВ ТАРКИБИЙ ҚИСМИ

О.Дж.Қодирова

Андижон давлат университети

Умумий психология кафедраси

катта ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7748829>

Аннотация: Ушбу маколада, шахсга хос креативликни фанга кириб келиши таснифланиши ва таркибий қисмларга ажратилгани ёритилган. Хорижий тадқиқотчилар томонидан креативликнинг таҳлиллари, ёндошувлари мазмунан очиб берилган. Қобилият муаммосига кўпинча креативликни умумий ижодий қобилият, билимларни ўзгартириш жараёни эканлиги таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: Креативликни тавсифлаш, ностандарт қарорлар, ижодий қобилият, конвергент фикрлаш, дивергент фикрлаш.

Креативлик феномени деганда, шахсларнинг ўзига хос ғояларни яратиш ва инновацион қарорлар қабул қилиш қобилиятини чуқур англаш жараёни тушунилади. Бугунги кунда таълимга қўйиладиган асосий талаб маълум чегаралардан чикиб кетадиган, ностандарт қарорлар қабул қила оладиган, янгилик билан ажралиб турадиган махсулотларни яратадиган ижодий шахсни ривожлантириш эканлиги билан боғлиқ. Креативликни тавсифлашда психологлар қобилият муаммосига ишора қиладилар ва кўпинча креативликни умумий ижодий қобилият, билимларни ўзгартириш жараёни деб билишади. Бундан ташқари, улар креативлик ҳаёлот ривожланиши ва гипотезаларни шакллантириш билан боғлиқ деб таъкидлашади.

Креативлик тушунчаси фанга биринчи бўлиб объектив тадқиқотлар олиб борган америкалик психолог Ж.Гилдфорд томонидан киритилган. Ўтган асрнинг 50-йиллари охирида у креативлик учун психологик тестларда баҳоланиши мумкин бўлган бир нечта мезонларни шакллантирган.

Асосий мезонлар қуйидагилардан иборат:

1. Фикр равонлиги - муайян вақт бирлигида вужудга келадиган ғоялар сони, ғояларни юзага келтирадиган қулайлик.
 2. Фикрнинг мослашувчанлиги - бир фикрдан бошқасига ўтиш қобилияти.
 3. Ўзига хослик - умумий қабул қилинган стереотиплардан фарқ қиладиган ғояларни ишлаб чиқиш қобилияти, стимулларга ностандарт тарзда жавоб бериш қобилияти;
 4. Қизиқувчанлик - муаммоларга, атрофдаги вазиятларга сезгирлик, рецептивлик - ғайриоддий тафсилотларга, карама-каршилиқларга ва ноаниқликларга сезгирлик, бир фикрдан бошқасига тез ўтишга тайёрлик;
 5. Гипотезани ишлаб чиқиш қобилияти – мустақил фикр, кейинчалик уни синчковлик билан текшириш керак.
 6. Қониқиш - креативлик натижаси - реакцияларнинг стимуллардан мантиқий мустақиллиги, муаммоларни ҳал қилиш, таҳлил қилиш ва синтез қилиш қобилияти.
- Ж.Гилдфорд интеллект операцияларнинг икки тури ўртасидаги туб фарқни таъкидлайди: конвергенция ва дивергенция.

Конвергент фикрлаш (конвергенция) муаммони ҳал қилган одам кўплаб шароитларга асосланган ягона тўғри ечимни топиши керак бўлган ҳолларда фаоллашади.

Дивергент фикрлаш “турли йўналишларда кетадиган фикрлаш тури” сифатида аниқланади. Фикрлашнинг бу тури муаммонинг турлича ечимини топишга имкон беради, бу эса кутилмаган хулосалар ва натижаларга олиб келади.

Креативликнинг биологик компоненти: Креативлик ўнг ярим шарнинг префронтал кортексининг фаолияти билан боғлиқ деб ҳисобланади, бу бизнинг яхлит кўриш ва тасвир манипуляцияси қобилиятимиз учун жавобгардир. Бизга воқеалар тартибини, объектларнинг тузилишини баҳолашга, шунингдек уларни янги усуллар билан бирлаштиришга имкон беради. Эрта ёшдан бошлаб болалар битта ҳайвоннинг бошини бошқасининг танасига ёки иккинчисининг панжаларига боғлашни яхши кўрадилар. Болалар кўпинча ҳақиқатни англаш учун эмас, балки таниш объектларни қайта конфигурация қилсалар нима бўлишини аниқлашга ҳаракат қилишади.

Креативликнинг когнитив компоненти: Эдвард Де Бано (1970, 1987) илмий ишларини креативликга бағишлаган. Унинг фикрича, эволюция жараёнида олдиндан айтиб бўлинган ва доимийни ажратиб олиш қобилияти ривожланди. Дунёни ўрганар экан, инсон унга таъсир қилувчи турли хил элементларни боғлайди. Бу, ҳатто битта элемент мавжуд бўлса ҳам, иккинчисининг расмини шакллантиришга имкон беради. Муаммо, Де Банонинг сўзларига кўра, агар биз элементларни фақат умумий нарсаларнинг бир қисми сифатида кўриб чиқсак, уларни янги, ўзига хос тарзда тузишимиз қийин.

Эллен Лангер (1989) креативликнинг етишмаслигини тушунтиришда худди шу тарзда фикр юритади. Унинг таъкидлашича, бизнинг ҳаракатларимиз одатий ҳолга айланади, автоматик ва онгсиз, ва хатти-ҳаракатлар беҳуш, маъносиз. Де Бано сингари, у ҳаракатларда фаол акс эттириш мавжуд бўлмаганда, у ижро этадиган мослашув ролини билади. Шунингдек, бу бизнинг онгимизга бошқа вазифаларга эътибор беришга имкон беради. Бироқ, чуқур илдиз отган одатларнинг равшан томони шундаки, улар бизнинг хатти-ҳаракатларимизни бошқаришни бошлайдилар.

Э.Лангер, инсон ўз хоҳиш-иродаси билан мазмунли ҳаракат қилиши мумкинлигига ишонади. Бунда у одамлар креатив бўлишни ўрганиши мумкинлигига ишонадиган Де Банога қўшилади. Бунинг учун уларга мотивация, шунингдек янги алтернативаларни топишга ёрдам берадиган техникалар тўплами керак. Лангернинг сўзларига кўра, бу номаълум фарқларни топиш ва янги тоифаларни яратиш қобилиятини олишни англатади. Де Банонинг сўзларига кўра, бу элементларнинг янги комбинацияларини топиш ёки уларни кутилмаган нуқтаи назардан кўриб чиқиш имкониятини беради.

В.К. Козленкога кўра, креативлик шахсларининг тафаккурида равонлик, мослашувчанлик ва ўзига хослик каби таркибий қисмлар устунлик қилади. Креативликка қувонч, иштиёқ, стеник туйғуларнинг кучайиши, ҳукмронлик қилиш истаги, хавф, мустақилликка мойиллик, тартибни бузиш, кўрқув, умидсизлик ҳиссиётлари каби омиллар ижобий таъсир кўрсатади. Креативлик - бу инсон ҳаётининг воқеликни ўзгартиришдаги этакчи эҳтиёжларидан биридир.

М. Боден кичик ва катта креативликни ажратиб кўрсатди. Кичик ёки "шахсий" креативлик кундалик ҳаёт ва одатий ҳолатларга тегишли. Катта ёки "тарихий" креативлик, аксинча, маданият ва жамиятга катта таъсир кўрсатган ютуқлар, масалан, Моцарт ва Эйнштейннинг креатив ютуқлари билан шуғулланади.

Гуманистик психология вакиллари: А. Адлер Ўзининг ижодини муқобил турмуш тарзи ва мақсадлари ўртасида танлаш эркинлигида кўриб чиқишни таклиф қилди. Мақсадларни ирсият ва маданий омиллар қўзғатиши мумкин бўлса ҳам, охир оқибат, мақсад шахснинг креатив кучидан келиб чиқади. [4]

А. Маслоу ўз-ўзини намоён қилиши туфайли одам интеграцияни намоёиш этади ва бўлинишни енгиб чиқади, деб таъкидлади. Ўз-ўзини намоён қилиш эпизодлари туфайли, инсон жамият учун янада очиқ, мукамал ва ўз-ўзидан, ҳазил-мutoйба, трансцендентал ва қўйи эҳтиёжлардан мустақил бўлади. Креативлик ўзини намоён қилишнинг муҳим хусусиятларидан биридир. Маслоу креативликни ҳаётдаги ҳар қандай вазифага татбиқ этилиши мумкин бўлган жиҳат сифатида тушунади. Унинг сўзларига кўра, креативлик - бу туғилишдан бошлаб ҳар кимга хос бўлган фазилат, аммо атроф-муҳит таъсири остида кўпчилик томонидан йўқолади.

А. Маслоу фикрича, интеллектуал қобилият зарурият сифатида ишлайди, аммо креативликнинг намоён бўлиши учун етарли шарт эмас. А. Маслоунинг фикрига кўра, креатив хатти-ҳаракатни аниқлашда асосий ролни мотивация, қадриятлар, шахсий хусусиятлар ўйнайди. Креатив шахснинг асосий хусусиятлари когнитив қобилият, муаммоларга сезгирлик ва мустақил фикрларни ўз ичига олади.

Психоанализ вакиллари: К. Г. Юнг креативлик индивидуаллаштириш жараёнига, яъни индивидуал онгни коллектив онгдан аста-секин ажратишга асосланган деб ҳисоблаган.

Зигмунд Фрейд креативлик ва бадиий ижоднинг манбаларидан бири эканлигига ишонади ва сублимация жараёни бўлиб, унда шахвонийлик манбаларидан келиб чиқадиган кучли жинсий қўзғалиш бошқа соҳаларга, хусусан, креативликга йўл очиб беради.

Э. Фромм креативлик тушунчасини ҳайратда қолиш ва билиш қобилияти, ностандарт вазиятларда ечим топиш қобилияти, янги нарсаларни кашф этишга эътибор бериш ва ўз тажрибасини чуқур англаш қобилияти деб изоҳлайди.

Г. Айзенк ва Д. Векслер ҳам интеллект ва креативликнинг ривожланиш даражаси ўртасидаги боғлиқлик нуқтаи назаридан шу фикрга қўшилади.

Жон Говен креативликни қобилият билан боғлиқ деб билади. Унинг фикрича иқтидорлилик соҳаларидан бири бу креативликдир.

Умумий креатив қобилиятларни ўрганишда креатив қобилият муаммосига учта асосий ёндашув ажратилган. [5]

Биринчиси, бунда креативлик мавжуд эмас. Интеллектуал қобилият шахснинг креатив фаолияти учун зарур, аммо етарли шарт эмас. Креатив хулқ-атвори аниқлашда асосий рол мотивация, қадриятлар, шахсий хусусиятлар (А.Ж. Танненбоун, А. Олах ва бошқалар) томонидан амалга оширилади. Креатив шахснинг асосий хусусиятлари когнитив қобилият, муаммоларга сезгирлик, ноаниқ вазиятларда мустақилликни ўз ичига олади.

Креатив қобилиятларни ўрганишга иккинчи ёндашувда креативлик (креативлик) интеллект-идроқдан мустақил бўлган мустақил омил сифатида кўриб чиқилади (Ж. Гилфорд, С. Тейлор, Г. Хубер ва бошқалар). Унинг энгилроқ версиясида интеллект ва ижод даражаси ўртасида озгина боғлиқлик борлиги тан олинган.

Креатив қобилиятларни ўрганишга учинчи ёндашув ақлий ривожланишнинг юқори даражаси креатив қобилиятларнинг юқори даражасини англатади ва аксинча, ақлий фаолиятнинг ўзига хос шакли сифатида креатив жараён мавжуд эмас (Д. Векслер, Р. Вайсберг, Г. Айзенк, Л. Термен, Р. Стернберг ва бошқалар).

М.Рорбах креатив фикрлаш асосида креативликни ўрганади, унга кўра, "ўз-ўзидан амалга ошириш учун шароит яратади, ўз йўлларини очади ва материални амалга ошириш учун ўз воситаларини яратади". Яъни, у одамнинг янги психологик фазилатлари ўз-ўзидан пайдо бўлиши, ўз-ўзини ривожлантириш имкониятларини таъкидлайди. Креатив ҳаракатлар асосидаги мотивация ҳақида янада хилма-хил тушунчалар мавжуд.

И. Меерсон креатив шахсни энг юқори шахсий хусусиятларнинг эгаси сифатида изоҳлайди, унинг доимий ва энг муҳим талаби дунё ҳақида ўз тушунчасини ва одамнинг ўз тушунчасини ифода этиш учун зарурдир. Унинг нуқтаи назари бўйича, инсон ташқи томондан креатив фаолиятнинг етакчи мотивларини - аввалги авлодлар ижодининг энг хилма-хил маҳсулотларидан, инсониятнинг маданий тажрибасидан олади.

Креативлик психологияси соҳасидаги тадқиқотларга асосланиб, инсоннинг креатив фаолиятида икки жиҳат ажралиб туради: операцион (креативлик, креативлик ва бошқалар) ва қиймат (ҳаётий позиция, ижтимоий масъулият ва бошқалар), иккинчи жиҳат эса жуда муҳимдир. креатив хатти-ҳаракатлар. Креатив шахсни шакллантиришда дунёқарашнинг юқори ўрни таъкидланади: "Агар интеллектуал қобилият инсоннинг креатив ютуқларига бевосита таъсир қилмаса, агар креативлик жараёнида маълум бир мотивация ва шахсий хусусиятларнинг шаклланиши креативлик намоён бўлишдан олдин содир бўлса, унда шахсиятнинг ўзига хос тури -" Креатив одам " шаклланади.

Шундай қилиб, креативлик - бу шахсиятнинг кенг қамровли хусусияти бўлиб, у психология ривожланишининг ушбу босқичида нафақат креатив бўлиш қобилияти билан, балки шахснинг бошқа интеллектуал хусусиятлари тўплами билан ҳам белгиланади: ҳиссий ҳаракатчанлик, мотивация, эмпатия, маълум бир интеллектуал даража, коммуникатив фазилатлар, маълум идрок ва бошқалар. Бундай ҳолда, креативлик қобилияти шахсий ёндашув нуқтаи назаридан кенг тушунилади, бу бизга ушбу қобилиятни ривожланаётган ҳодиса сифатида изоҳлашга имкон беради.

References:

1. Гильфорд, Ж.П. Креативитй ресеарч: Паст, Пресент анд Футуре [Электронныйресурс].Режимдоступа:хттп://www.спсб.ком/ресеарч/артислес/креатив итй-ресеарч/Креативитй-Ресеарч-Гильфорд.пдф (дата обраования: 11.06.2015).© Данилина, Е.К, 2015
2. Богоявленская, Д.Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества Д.Б. Богоявленская. – Ростов н/Д.: Изд-во РГУ, 1983. – С. 101.
3. Дружинин, В.Н. Психология и психодиагностика общих способностей /В.Н. Дружинин. – М.: Наука, 1994. – С. 11.

4. Тихомиров, О.К. Психология мышления / О.К. Тихомиров. – М.: Изд-во МГУ, 1984. –С. 143.
5. Беляев, И.А. Ограничение и компенсация способностей и потребностей целостного человеческого существа / И.А. Беляев // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2009. – № 2 (96), февраль. – С. 24–30.